

Yhdessä Hämeen härkäteillä – seudullisen kirjastoautotoiminnan kartoitus

Hankeraportti

Tuija Vahtero
28.11.2016

Sisällysluettelo

Hankkeen kuvaus ja taustaa.....	3
Kirjastoautotoimintaa koskevia päätöksiä kunnissa	3
Kirjastopalvelut ja toimintaympäristö	4
Resurssit: Kalusto, henkilökunta sekä aineisto ja sen käyttö	7
Kirjastoautotoimintaan lähivuosina vaikuttavia asioita	10
Yhteistyö- ja säästömahdollisuuksia	11
Mahdollisia yhteisreittejä	13
Kirjaston kotipalvelu.....	14
Seutuauton hankintaan liittyviä asioita.....	15
Esimerkkejä yhteistyömalleista	15
Lopuksi	19
Lähteitä.....	20

Hankkeen kuvaus ja taustaa

Hankkeessa ovat mukana Hattulan kunnankirjasto, Hämeenlinnan kaupunginkirjasto ja Janakkalan kunnankirjasto. Hankkeeseen on saatu avustus Opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Hanketta emännöi Hattula, ja hankkeen ohjausryhmässä on edustaja jokaisesta kirjastosta. Alkuperäinen hanke-aika oli 1.10.2014 - 31.12.2015, mutta Hattulan kirjaston henkilöstömuutosten vuoksi hankkeelle saatiin jatkoaikaa 30.11.2016 saakka.

Keskustelua seudullisesta yhteistyöstä alueen kirjastoautotoiminnassa on käyty jo 1990-luvun loppupuolelta lähtien. Hankkeen tarkoituksena on selvittää yhteistyön mahdollisuuksia sekä auttaa varautumaan tilanteeseen, jossa kolmen kunnan autot tulevat käyttökänsä päähän samanaikaisesti. Tällä hetkellä Hämeenlinnan kirjastoautot ajavat osalla reiteistään Hattulan läpi, ja Janakkalan ja Hämeenlinnan kirjastoautojen reitit kulkevat paikka paikoin rinnakkain.

Alun perin ajatuksena oli palkata selvitystyöhön ulkopuolinen logistiikka-alan ammattilainen tai tarjota sitä alaa opiskelevalle opinnäytetyön aiheeksi. Ohjausryhmä totesi kuitenkin jo alussa, että kartoituksen tekeminen ilman kirjastoautotoiminnan tuntemusta on vaikeaa. Päädyin tämän kartoituksen laatijaksi, koska tein kirjastoauto-osaston osastonjohtajana vastaavaa suunnittelua, kun Hämeenlinna ja viisi ympäryskuntaa liittyivät yhteen.

Hanketyön ensimmäinen osa tehtiin keväällä 2015, ja siitä laadittiin väliraportti. Väliraporttiin kirjatut tiedot, samoin kuin silloisten reittien pohjalta tehdyt yhteisreittiehdotukset ovat mukana tässä raportissa tarpeellisilta osin päivitettyinä.

Kirjastoautotoimintaa koskevia päätöksiä

Hattulassa kirjastoautotoimintaa on käsitelty viimeksi lautakuntaseminaarissa syksyllä 2014. Sivistosjohtajan näkemys oli, että kirjastoautopalvelu jatkuu toistaiseksi ennallaan, mutta seudulliseen yhteistyöhön tähdätään. Yhteistyöllä etsitään säästöjä ja uusia tapoja tuottaa kirjastoautopalvelut tulevaisuudessa.

Hämeenlinnan kaupunginkirjaston palvelusopimukseen on vuosille 2014 – 2017 kirjattu seudullisen kirjastoautoyhteistyön kartoittaminen. Elämänlautulautakunnan hyväksymässä palvelusopimuksessa vuodelle 2017 mainitaan, että kirjastoautoilla on ratkaiseva merkitys kirjaston kiinteän palveluverkon muutoksissa. Siihen on myös kirjattu, että kirjastoautojen seudullista yhteiskäyttöä pyritään tehostamaan yhteistyössä Hattulan ja Janakkalan kanssa tämän hankeraportin pohjalta.

Heti tämän hankeselvityksen alkuvaiheessa keväällä 2015 kävi ilmi, että yhteisen auton hankinta ei ole Hattulalle ja Janakkalalle yhtä ajankohtaista kuin Hämeenlinnalle. Siksi Hämeenlinnassa päädyttiin keväällä 2016 ostamaan Konneveden kunnalta käytetty kirjastoauto käyttökänsä päässä olevan Pietarin tilalle. Osto rahoitettiin kunnan investointimäärärahoista. Kirjaston maksettaviksi jäivät teippaus- ja sisätilamuutuskulut. Näihin kuluihin ei saatu talousarvion ylitysoikeutta. Vanhan auton myynnillä katetaan osa muutuskuluista. Auto sai henkilökunnan nimikilpailun tuloksena nimen Urho, ja se otettiin käyttöön lokakuussa 2016. Nykyinen kalusto ja henkilökunta riittävät tämänhetkiseen palvelutasoon, mutta vuoden 2017 aikana pysäkkien tarve lisääntyy alempana selostettavista syistä, eikä siihen pystytä ilman uusia ratkaisuja.

Janakkalan kirjastotoimenjohtaja on keskustellut kirjastoautotoiminnasta useaan otteeseen sivistysjohtajan, elämänlaatulautakunnan ja talousjohtajan kanssa. Yhteinen näkemys vaikuttaa olevan, että Janakkala ei hanki uutta kirjastoautoa yksinään. Kunnanhallituksen kokouksessa 2.6.2014 on käsitelty Hattulan, Hämeenlinnan ja Janakkalan palvelu- ja kuntarakenneselvitystä. Siellä on maininta: ”Kirjastoautojen reitit suunnitellaan ja ajetaan yhteistyössä, mahdollisesti myös yhteinen auton hankinta”.

Keväällä 2016 sivistysjohtaja on ehdottanut, että Janakkala hankkisi kirjastoauton yhdessä Hattulan kanssa, mikä kirjastotoimenjohtajasta ei tunnu parhaalta vaihtoehdolta. Tilanne Janakkalassa elää, mutta kolmen kunnan yhteishankinta tuntuu realistisimmalta vaihtoehdolta. Kirjastoautotoimintaan vaikuttaa myös kunnan taloustyöryhmän kanta, ettei toimia täytetä, kun työntekijä siirtyy eläkkeelle. Kirjastosta on kirjastovirkailija-kuljettajan lisäksi jäämässä vuoden 2017 loppuun mennessä kolme muutakin työntekijää eläkkeelle.

Sivistysjohtajan ja kunnan hallintojohtajan kanssa käydyssä neuvottelussa 14.10.2016 saatiin lupa täyttää kaksi kirjastonhoitajan tointa pääkirjastolla. Yksi virkailijan toimi jää täyttämättä vuoden päästä tapahtuvan eläköitymisen jälkeen. Kesällä 2017 eläkkeelle jäävän kirjastovirkailija-kuljettajan tilalle ei oteta vakinaista työntekijää. Kuljettaja on nyt osa-aikaeläkkeellä, ja hänen sijaisensa määräaikaista työsuhdetta jatketaan neljä vuotta eli vuoden 2020 loppuun. Jatko mietitään mahdollisen kirjastoautohankinnan aikataulun mukaan. Harkittavaksi annettiin myös, onko mahdollista ajaa päivittäiset reitit yhdellä kuljettajalla, ettei pääkirjaston virkailijaa tarvittaisi kuljettajana ja hänen työpanoksensa jäisi pääkirjastolle.

Kirjastopalvelut ja toimintaympäristö

Hattulan kunnankirjasto, Hämeenlinnan kaupunginkirjasto ja Janakkalan kunnankirjasto muodostavat Vanamo-kimpan. Käytössä on yhteinen Origo-kirjastojärjestelmä. Kuntien kirjastojen välillä toimii seutukuljetus, jonka ansiosta asiakas voi palauttaa lainansa mihin tahansa kimpan kirjastoon. Hattulassa ja Hämeenlinnassa oman kirjaston aineiston varaaminen on maksutonta, Janakkalassa aikuisten aineiston varausmaksu on 1,00 – 1,20 euroa. Seutuvarauksista peritään 2,50 euron maksu.

Jokaisella kunnalla on oma kirjastoauto, Hämeenlinnalla on vuoden 2009 kuntaliitoksista lähtien ollut käytössä kaksi autoa. Hattulan auto on hankittu vuonna 2001 ja Janakkalan vuonna 1999. Hämeenlinnan uutena hankittu auto Bella on vuosimallia 2012, Urho vuosimallia 2005. Kirjastoautojen keskimääräinen käyttöikä on 15 - 20 vuotta.

Hattulan naapurikuntia ovat Hämeenlinna, Valkeakoski ja Pälkäne. Hattulalla on Hämeenlinnan kanssa yhteistä rajaa kaikissa ilmansuunnissa. Kunnassa on asukkaita vajaat 10 000. Kunnan pinta-ala on noin 427 neliökilometriä. Väestötiheys on noin 27,3 asukasta/km². Väestö on rakenteeltaan hieman valtakunnallista keskiarvoa nuorempaa. Väestöennuste osoittaa keskimäärin puolen prosentin vuosittaista kasvua.

Parola on keskustaajama, jossa sijaitsee myös pääkirjasto. Kyliä ja asuinalueita on Parolan lisäksi toistakymmentä, mutta sivukirjastoja ei ole. Kirjastoauto palvelee niiden ja haja-asutusalueiden asukkaita 52 pysäkillä. Reittejä on kuusi, joista kaksi ajetaan jokaviikkoisina ja neljä joka toinen

viikko. Pysäkkiajat ovat iltapäivisin ja iltaisin. Asiakkaita on kaikista ikäryhmistä, mutta pääpaino on iäkkäämmässä väestössä.

Kunnassa on kuusi koulua, joista viisi on alakouluja. Kirjastoauto käy kaikilla alakouluilla viikoittain. Koulujen oppilasmäärät ovat seuraavat: Parolan koulu 291, Juteinikeskus 252, Pekola 144, Nihattula 72 ja Lepaa 64.

Päiväkoteja on viisi, joista osa sijaitsee alakoulujen yhteydessä. Päiväkodit saavat kirjastoautopalvelua viikoittain lukuun ottamatta kahta, joiden pysäkit ovat vuoroviikoittaisia. Koulu- ja päiväkotireitit ajetaan tiistaisin, torstaisin ja perjantaisin. Perjantaisin ei ajeta iltapäivä/iltareittejä.

Aikatauluja on päivitetty viimeksi elokuussa 2016. Pääosin reitit ovat pysyneet lähes samoina vuosien ajan. Yksittäisiä pysäkkejä on lopetettu tai siirretty toisiin ajankohtiin. Uusia pysäkkejä on perustettu Merven asuinalueelle, joka laajenee edelleen. Aamupäiväreittien suurin muutos on ollut Hurttalan koulun lopetus Juteinikeskuksen valmistuttua syksyllä 2016. Juteinikeskuksella on nyt kaksi koulupysäkkiä viikossa.

Hämeenlinnalla on kaksitoista naapurikuntaa. Hattulan kanssa rajaa on lännessä, pohjoisessa ja idässä, Janakkala on Hämeenlinnan eteläinen rajanaapuri. Kunnan pinta-ala on vajaat 1800 km². Pohjois-eteläsuunnassa pisin etäisyys rajalta rajalle on 64 km ja itä-länsisuunnassa 82 km.

Hämeenlinnassa on asukkaita lähes 68 000, asukastiheys on noin 23 henkilöä/km². Alle 15-vuotiaiden määrä on noin 15 %:a, joka on hieman alle valtakunnallisen keskiarvon. Yli 65-vuotiaiden osuus (noin 22 %) on hieman suurempi kuin maan keskiarvo. Asukasmäärän ennustetaan kasvavan maltillisesti.

Hämeenlinnassa on pääkirjaston lisäksi seitsemän lähikirjastoa, joista viisi sijaitsee kaupunginosakeskuksissa Hauholla, Kalvolassa, Lammilla, Rengossa ja Tuuloksessa. Jukolan kirjasto sijaitsee noin neljän ja Hätilän kirjasto vajaan kahden kilometrin etäisyydellä pääkirjastosta. Viimeksi mainittu on toiminut myös Hämeenlinnan yhteiskoulun (Tuomelan alakoulu ja Hätilän yläkoulu) koulukirjastona. Yläkoulun kiinteistössä alkaa peruskorjaus vuonna 2017, ja kirjaston toiminta loppuu toistaiseksi joulukuun alussa 2016. Kirjastoauto hoitaa koulun ja ympäröivän asuinalueen kirjastopalvelut tammikuusta 2017 alkaen.

Hämeenlinnassa on 18 alakoulua, joista osa toimii useammassa kiinteistössä. Koulupysäkkejä on yhteensä 14. Kirjastojen läheisyydessä sijaitsevilla kouluilla ei käydä. Pysäkeillä käydään koulujen koon ja lainausmäärien perusteella viikoittain tai joka toinen viikko. Oppilasmäärältään suurimmat koulut ovat kantakaupungissa sijaitseva Seminaarin koulu (n. 700 oppilasta) ja Lammin Konnarin koulu (340 oppilasta). Pienin on Hauhon Alvettulan koulu (55 oppilasta).

Kunnallisia päiväkoteja on 25, joista 15 on kirjastoautopalvelun piirissä. Lisäksi yhdellä yksityisellä päiväkodilla on kirjastoautopysäkki. Päiväkotipysäkit ovat vuoroviikoittaisia.

Kantakaupungissa kirjastoautopysäkit ovat alueilla, joilta kiinteään kirjastoon on yli kahden kilometrin matka. Asuinalueiden laajentuessa kartoitetaan uusien pysäkkien tarvetta. Viimeisen vuoden aikana on perustettu kaksi uutta pysäkkiä, toinen itä- ja toinen länsipuolelle kaupunkia.

Molemmilla autoilla on aamupäiväreittejä kouluilla ja päiväkodeilla, samoin iltareittejä asuinalueilla. Kantakaupungissa Bellalla on kaksi reittiä, joista toinen ajetaan joka toinen viikko.

Pietarilla on kaksi iltapäiväreittiä ja kolme iltareittiä, joiden pysäkeistä osa on vuoroviikoittaisia. Urho kiertää kahtena iltapäivänä kantakaupungin erilaisia palvelutaloja ja toimintakeskuksia ja käy kahdessa avovankilassa vuoroviikoin.

Bella hoitaa kaikki haja-asutusalueiden reitit. Kaikki kuusi reittiä ovat vuoroviikoittaisia. Haja-asutusalueiden asiakkaat ovat pääosin vanhempaa väestöä, mutta kaikilla reiteillä on asiakkaina myös lapsiperheitä ja koululaisia.

Toinen autoista seisoo maanantaista torstaihin yhden vuoron tallissa, koska kuljettajia on vain kolme. Perjantaisin ajetaan vain aamupäiväreitit kouluilla ja päiväkodeilla.

Yhteensä iltapäivä- ja iltapysäkkejä on kantakaupungissa 35 ja haja-asutusalueilla 45. Yksi pysäkeistä sijaitsee Pälkäneen kunnassa, joka ostaa palvelun Hämeenlinnalta. Korvaus lasketaan Hämeenlinnan kaupunginkirjaston toimintakuluista jakamalla toimintakulut lainojen kokonaismäärällä. Vuonna 2015 yksikköhinta oli 3,75 euroa +alv 24 %.

Aikataulut ovat muuttuneet vuosittain jonkin verran. Hiljaisia pysäkkejä on lopetettu ja uusia perustettu asiakkaiden toiveiden mukaan resurssien rajoissa. Käytössä on pysäkkikohtainen tilastointi, ja laina- ja asiakasmääriä seurataan säännöllisesti. Vuoden 2017 alussa aikatauluihin tulee muutoksia, kun sekä aamu- että iltapysäkki mahdutetaan mukaan Hätilän kirjaston entisten asiakkaiden tarpeisiin. Aamupysäkki järjestettiin kevätlukukauden ajaksi ylimääräisen kuljettajan avulla, ja iltapysäkillä saatiin tilaa lyhentämällä reitin muiden pysäkkien kestoja. Koulussa on yhteensä 700 oppilasta, joista puolet ala- ja puolet yläkoululaisia. Pysäkki sijoitetaan Tuomelan koulun pihalle. Muutoksia on tiedossa lähivuosina jatkuvasti kirjasto- ja kouluverkon muutosten seurauksena.

Janakkalan naapurikuntia ovat pohjoisessa Hämeenlinna ja etelässä Hausjärvi, Loppi ja Riihimäki. Asukkaita on noin 16 900. Taajamia on kaksi: kunnan keskus Turenki (7350 asukasta) ja Tervakoski (4056 asukasta). Kunnan alueella on lisäksi toistakymmentä kylää ja muuta asutuskeskittymää. Kunnan pinta-ala on 586 km², asukastiheys on 31 hlöä/km².

Janakkalan asukasmäärä kasvaa hillitysti. Väestö on rakenteeltaan hieman valtakunnallista keskiarvoa nuorempaa.

Pääkirjasto sijaitsee Turengissa, ja Tervakoskella on sivukirjasto. Kylien ja haja-asutusalueiden kirjastopalveluista huolehtii kirjastoauto.

Janakkalassa on yhdeksän alakoulua, joista kahdeksalla on jokaviikkoinen kirjastoautopysäkki. Suurin koulu on Turengin koulu, jolla ei käydä kirjaston läheisyyden vuoksi. Pysäkillisistä kouluista suurin on Tervakosken koulu (424 oppilasta) ja pienin Heinäjoki (25 oppilasta). Alle 50 oppilaan kouluja on 4. Koulu- ja päiväkotireittejä ajetaan joka arkipäivä.

Kunnallisia päiväkoteja on viisi, joista kolme Turengissa ja kaksi Tervakoskella. Päiväkotipysäkkejä on yhteensä kahdeksan, joista osalla käydään vuoroviikoin.

Iltapäivä/iltareittejä on neljä, ja ne ajetaan joka viikko. Perjantaisin ei ole iltapäivä/iltapysäkkejä. Reiteillä on muutama vuoroviikoittainen pysäkki. Pysäkkejä on yhteensä 40, joista neljä on vuoroviikoittaisia.

Kirjastoautolla on erilliset aikataulut kesäksi ja talveksi, jotka päivitetään aina kauden vaihtuessa. Reitit ovat pysyneet lähes samoina vuosien ajan. Yksittäisiä pysäkkejä on lopetettu tai siirretty sopivampiin ajankohtiin.

Resurssit: Kalusto, henkilökunta sekä aineisto ja sen käyttö

Hattulan kirjastoauto on ikäänsä nähden hyvässä kunnossa, eikä suurempia korjauksia ole tähän mennessä tarvittu. Kirjastoauto juhlii tänä syksynä 15-vuotista taivaltaan, ja sen kunniaksi auto sai nimen Lilius. Auto pysynee käyttökunnossa vielä viitisen vuotta. Kirjaston yhteydessä on autolle tilava talli.

Kirjastoauton henkilökuntatilanne on vakiintunut. Kirjastoautonkuljettajalla on yli kymmenen vuoden kokemus Hattulassa ja hyvä aineiston ja asiakaskunnan tuntemus. Kuljettaja tulee eläkeikään samoihin aikoihin auton kanssa. Kuljettaja hoitaa iltapäivä- ja iltapysäkit yksin. Koulureiteillä on mukana kirjastoavustaja, jolla on ollut Hattulan kirjaston palveluksessa parisen vuotta. Kirjaston henkilökunnassa ei ole muita kuljettajapätevyyden omaavia. Kirjastoammatillista koulutusta kirjastoauton henkilökunnalla ei ole. Kirjastoavustaja aloittaa vuoden 2017 alussa oppisopimuksella kirjastovirkailijan koulutuksen.

Kirjastoautolla on ollut vuodesta 2013 ns. kelluva kokoelma pääkirjaston kanssa. Aiemmin autoon ostettiin omia niteitä, mutta niistä luovuttiin aineistorahan pienennyttyä 40 prosenttia. Autolla ei ole siksi myöskään omaa varastoa. Auton mukana kulkee noin 4600 nidettä aineistoa, joista kirjoja on noin 4100. Lasten ja nuorten aineiston osuus on kaksi kolmannesta. Lehtiä on hyllyssä 230 ja av-aineistoa 240 nidettä. Lainassa on yhteensä 1352 nidettä (29 % aineistosta), josta 83 %:a kohdistuu lasten aineistoon. Vuonna 2015 autosta tehtiin lähes 28 000 lainaa, joista niin ikään 83 %:a kohdistui lasten ja nuorten aineistoon.

Hämeenlinnan Bellalla on käyttöikää jäljellä toistakymmentä vuotta. Urho palvellee vielä lähemmäs kymmenen vuotta. Autotalli, kirjastoauton varasto ja työtilat ovat pääkirjaston yhteydessä.

Kirjastoauto-osastolla työskentelee vakituisesti johtava kirjastonhoitaja, kirjastovirkailija ja kolme kirjastoautonkuljettajaa. Lisäksi tarvitaan neljänä päivänä viikossa virkailija pääkirjastolta tai lähikirjastoista. Kirjastonhoitaja toimii osaston lähiesimiehenä. Aikataulut ja pysäkkipaikat suunnitellaan koko osaston yhteistyönä. Autojen pakkauksen hoitaa henkilökunta yhdessä. Kuljettajat hoitavat pääosin aineiston varastoon siirron ja hyllytyksen. Autoihin liittyvien asioiden hoidosta kuljettajat sopivat keskenään. Kuljettajilla ei ole kirjastovirkailijan pätevyyttä, mutta monipuolinen työnkuva kartuttaa kirjastoammatillista osaamista. Yhdellä kuljettajista on yli 30 vuoden kokemus kirjastoautotoiminnasta Hämeenlinnassa. Kaksi kuljettajista on tullut alalle pari vuotta sitten. Kuljettajat ajavat haja-asutusalueiden reitit yksin, muilla reiteillä on mukana virkailija. Auto-osastolla on selkeästi yhden virkailijan vajuus. Eläkkeelle lähtöjä tai muita henkilökuntamuutoksia ei ole tiedossa lähiaikoina.

Vuoden 2016 alusta kirjastoauto-osaston tehtäviin liitettiin myös kirjaston kotipalvelu. Näin hakeutuvat palvelut ovat samalla osastolla. Kirjastoauton kirjastonhoitajalle ja -virkailijalle on varattu tähän työhön yksi työpäivä viikossa.

Kirjastoauto-osastolla on oma kokoelma, jossa on niteitä hieman vajaat 20 000. Kirja-aineistoa on 14 600 nidettä, josta lasten ja nuorten aineistoa on noin 8500 nidettä (60 %). Aikuisten aineistoa täydennetään tarvittaessa pääkirjaston kokoelmista. Autojen aineistosta on tarkasteluhetkellä lainassa 5100 nidettä (25,5 %), josta lasten aineistoa 74 %:a. Kirjastoauto-osaston aineisto kelluu autojen välillä, eli niteen kotipiste on aina se auto, jossa se kulloinkin sijaitsee. Vuonna 2015 autojen yhteenlaskettu lainamäärä oli n. 118 600, josta yli 70 %:a oli lasten ja nuorten aineistoa. Lainat jakaantuvat suhteessa 40/60 prosenttia Bellan ja Pietari/Urhon kesken.

Hämeenlinnan kirjastossa on ollut vuodesta 2013 alkaen käytössä keskitetty aineistohankinta. Lähikirjastojen ja kirjastoauto-osaston kirja-aineiston hankinta on ulkoistettu BTJ:lle, joka tekee valinnat palvelun alussa tehdyn profiloinnin mukaisesti. Lainoista lähes 70 %:a kohdistuu lasten ja nuorten aineistoihin, ja hankinnan jakaantuminen on saatu hiljalleen vastaamaan lainausta. Auto-osasto voi jälkikäteen pyytää täydennyksiä määrärahatilanteen mukaisesti. Auto-osasto hoitaa kokoelmatyön muilta osin itse. Työnjako on hoidettu niin, että päävastuu aikuisten aineistosta on kirjastonhoitajalla ja lasten ja nuorten aineistosta virkailijalla.

Lähikirjastoihin ja autoihin ei vuoden 2016 alusta lähtien ole hankittu omaa aikuisten musiikkiaineistoa, vaan se tulee siirtokokoelmina pääkirjastolta. Myös muu vähemmän lainattu aineisto, kuten ulkomainen kirjallisuus, otetaan siirtokokoelmana pääkirjastolta. Muutenkin aikuisten aineiston vaihtuvuus ja saatavuus paranee täydentämällä kokoelmaa pääkirjaston aineistolla. Hätilän kirjaston sulkeutuessa aineistoa siirretään auto-osaston kokoelmaan.

Janakkalan auto on iästään huolimatta vielä hyvässä kunnossa. Suurempia korjauksia ei ole tarvittu ennen kevättä 2016, jolloin uusittiin polttoainesäiliö.

Kirjastoautossa työskentelee 1,5 kuljettaja-virkailijaa, erikoiskirjastonhoitaja ja lisäksi kahtena päivänä viikossa virkailija pääkirjastolta tai Tervakoskelta koulu- ja päiväkotireiteillä. Kirjastonhoitajalla on pitkä kirjastoalan kokemus. Eläkkeelle jäävän virkailija-kuljettajan toimi täytetään määräaikaisena vuoden 2020 loppuun. Kuljettajapätevyys on lisäksi yhdellä pääkirjaston virkailijalla, joka ajaa muutaman vuoron viikossa. Hän hoitaa myös Janakkalan kirjaston kotipalvelun, joka ei kuitenkaan ole kirjastoauto toiminnan alaista.

Kirjastoauton talli ja varasto ovat pääkirjaston yhteydessä Turengissa. Autolla on oma 19 300 niteen kokoelma, josta kirja-aineistoa on noin 16 500 nidettä. Lasten ja nuorten kirjoja on noin 10 400 (63 %). Lisäksi valikoimaa täydennetään pääkirjastosta siirtokokoelmina. Aineistoa on tarkasteluhetkellä lainassa noin 3000 nidettä (15,5 % kokoelmasta). Lainoista 78 %:a kohdistuu lasten ja nuorten aineistoon. Vuonna 2015 autosta lainattiin lähes 67 600 nidettä, joista noin 70 %:a oli lasten materiaaleja.

Auto-osaston erikoiskirjastonhoitaja hankkii aineiston osaston oman aineistomäärärahan puitteissa. Hän hoitaa kaikki kokoelmaan liittyvät työt osastollaan.

Kaikissa autoissa on online-yhteys kirjastojärjestelmään. Hattulan ja Janakkalan autoissa on yksi asiakaspalvelutiski ja yksi pääte, Hämeenlinnan autoissa palvelupiste päätteineen on auton molemmissa päissä.

Tarkastelin mielenkiinnosta autojen aineistoja muutamasta eri näkökulmasta. Tarkoituksena on herättää ajatuksia siitä, miten kokoelmia ja kokoelmanhoidon periaatteita voitaisiin tarvittaessa yhtenäistää. Mahdollisen seutuautohankinnan yhteydessä näistäkin asioista pitäisi sopia etukäteen. Jos nykyiset autot alkaisivat ajaa kuntarajojen yli, erilaiset kokoelmat voitaisiin tietysti kokea myös kiinnostavina.

Ensimmäisessä taulukossa on vertailtu aineistojen ajankohtaisuutta. Kansainvälinen suositustaso tuoreen aineiston osuudeksi avokokoelmassa on 40 %:a.

HANKINTA-AIKA 1.1.2011 -31.8.2016

KUNTA	KOKOELMA	ALLE 5 V.	%
HATTULA	AIK 1971	1013	51,4
	L, N, NA 3852	1331	34,5
HÄMEENLINNA	AIK 9382	5079	54,1
	L, N, NA 10520	5242	49,8
JANAKKALA	AIK 7570	3040	40,2
	L, N, NA 12026	4111	34,2

Alla olevassa taulukossa on vertailtu kirja-aineiston jakaantumista. Huomasin autovierailullani, että kirjastot luettelivat lasten ja nuorten aineistoa eri tavoin. Siksi kaikki luvut eivät ole vertailukelpoisia.

KIRJA-AINEISTO 31.8.2016

AINEISTO	HATTULA	HÄMEENLINNA	JANAKKALA
AIKUISET KAUNO	1179	4142	3915
AIKUISET TIETO	510	2297	2552
LAPSET KAUNO	1291	2543	6095
LAPSET TIETO	51	236	1540
NUORET KAUNO	1348	4994	1999
NUORET TIETO	516	1595	15
NUORET AIK KAUNO	229	203	1026
NUORET AIK TIETO	1	-	6
YHTEENSÄ	5125	16010	17148

HYLLYSSÄ AUTOSSA TAI VARASTOSSA/ KOKOELMA (KAIKKI) 7.9.2016

	HATTULA	HÄMEENLINNA autot yhteensä	JANAKKALA	
HYLLYSSÄ, josta	4445	16036	17198	
AUTOSSA	4445	7871	6842	
VARASTOSSA	-	8165	9930	
(tai muussa tilassa)		AIKUISET 3611 L, N JA NA 4554	AIKUISET 3795 L, N JA NA 5709	
LAINASSA	1254 (22 %)	4588 (23 %)	2345 (12%)	
KOKOELMA	5699	19835	19543	

Tässä osiossa mainitut, kokoelmia ja lainausta koskevat luvut on otettu Origosta syyskuun alussa ja lokakuun puolivälissä. Tekstissä esitetyt lainausluvut on otettu 28.11.2016. Merkittäviä prosentuaalisia eroja ei näiden ajankohtien välillä tullut esille.

Vertasin myös lainalukujen kehitystä ajalla 1.1. – 28.11. vuosina 2015 ja 2016. Hattulassa kirjastoautossa lainamäärä oli noussut lähes 20 %:a, Hämeenlinnan Bellassa laskenut 3,6 %:a, Urhossa noussut 8 %:a ja Janakkalassa pysynyt lähes ennallaan (-0,4 %:a).

Kirjastoautotoimintaan lähivuosina vaikuttavia asioita

Kuntien taloustilanne ei näytä paranemisen merkkejä lähivuosina. Jokavuotiset säästötalkoot ovat varmasti todellisuutta myös kirjastotoimessa. Monessa kunnassa tämä on johtanut kirjastoautotoiminnan supistamiseen tai lopettamiseen. Usein tämä tehdään auton vanhentumisen ja/tai kuljettajan eläkkeelle jäämisen yhteydessä. Hattulassa ja Janakkalassa näin voi käydä, jos ratkaisua ei löydy seudullisesta kirjastoautosta tai muusta yhteistoiminnasta. Hämeenlinnan autoilla on jäljellä enemmän käyttöikä, mutta säästöpaineilta tuskin vältytään. Kirjastolain mukaiseen kirjastopalvelujen saatavuustavoitteeseen ei ainakaan Hämeenlinnassa yllätä ilman kirjastoautopalvelua.

Seutukirjastoauton hankintaa saattaa vaikeuttaa myös ns. **korvamerkityn rahoituksen loppuminen**, kun kirjastotiloihin ja kirjastoautoihin myönnettävät valtionavustukset on siirretty kunnan peruspalvelujen valtionosuuksiin.

Kaikissa tarkasteltavissa kunnissa kirjastoautotoiminnan painopisteenä pidetään lasten ja nuorten lukuharrastuksen tukemista ja koulu yhteistyötä. Myös uusiin opetussuunnitelmiin on kirjattu kirjastoyhteistyön tärkeys. Hattulassa ja Janakkalassa on useita pieniä kyläkouluja, joiden oppilaille kirjastoauto on ainoa realistinen mahdollisuus säännöllisiin kirjastokäynteihin. Onko **kouluverkkoon** suunnitteilla muutoksia näissä kunnissa, ja voivatko mahdolliset koulujen lakkautukset vaikuttaa kirjastoautotoimintaa koskeviin päätöksiin? Hämeenlinnassa tällaista uhkaa tuskin on, koska kouluja on edelleen paljon pikkukoulujen lakkautuksista huolimatta. Kirjastoautopalvelun merkitys korostuu lähivuosina, kun Hätilän kirjaston toiminta loppuu HYKin remontin ajaksi, ja Kalvolan kirjasto muuttaa pienempiin tiloihin syksyllä 2017 valmistuvaan

littalan hyvinvointikeskukseen. Myös Jukolan kirjastolla on edessä muutto pienempiin tiloihin Nummen palvelukeskukseen syksyllä 2018. Tämän vaikutusta kirjastoautopalvelun tarpeeseen alueella ei vielä tiedetä. Myös pääkirjaston muutto väistötiloihin peruskorjauksen ajaksi (2018 - 2020) lisää kirjastoautopalvelun tarvetta. Tuuloksen kirjaston tulevaisuutta pohditaan todennäköisesti tulevilla valtuustokaudella. Jos kirjasto suljetaan, Tuuloksen koululle ja päiväkodeille tarvitaan pysäkkiäikää. Myös iltapysäkkejä on silloin lisättävä Tuuloksen alueella.

Haja-asutusalueiden **väestön ikärakenne** vaikuttaa myös kirjastoauto toimintaan. Kaikkien kirjastoautojen reiteillä on yhden asiakkaan pysäkkejä. Kun ikääntyvät asukkaat eivät enää kykene tulemaan pysäkillä tai muuttavat taajamiin, palvelun tarve vähenee, jos tilalle ei muuta nuorempaa väkeä. Varsinaisesta maaseudun autioitumisesta ei näin keskeisesti sijaitsevalla alueella kuitenkaan ole pelkoa. Osalle nykyisistäkin kirjastoautojen asiakkaista kotipalvelu voisi olla sopivampi palvelumuoto. Se voitaisiin myös toteuttaa kevyemmin ja pienemmin kustannuksin.

Vuoden 2016 aikana alueen asukasluvun kasvu on pysähtynyt. Sijainti Helsinki-Tampere-kasvukäytävällä on kuitenkin erinomainen, ja **väestönkasvu** luonee tulevaisuudessa painetta kirjastoautopalvelun säilyttämiseen. Varsinkin Hattula ja Janakkala houkuttelevat lapsiperheitä, ja myös Hämeenlinnassa on hyvä omakotitonttitarjonta. Hattulassa Merven alue laajenee, ja moottoritien länsipuolelle on kaavoitettu uusi asuinalue, jonka tontit ovat tulossa myyntiin. Myös Lepaalla on tarjolla uusia tontteja. Hämeenlinnassa Siirin ja Sampon alueet laajenevat, ja Janakkalan rajalle on rakentumassa uusi Äikäälän alue. Janakkalassa tontteja on tarjolla sekä Turengin että Tervakosken alueilla, ja Harvialan alueen rakentaminen tiivistyy. Kirjastoauto on lapsivaltaisilla alueilla tärkeä ja usein ensimmäinen lähipalvelu. Kirjastokäynnit ensin vanhempien kanssa ja myöhemmin omatoimisesti ovat tärkeä osa lapsen kokemusmaailmaa. Näillä käynneillä kasvatetaan uusia kirjastonkäyttäjiä. Päiväkodin ja koulun pihalle tuleva kirjastoauto on myös tasa-arvoistava palvelu: siellä myös ne lapset, joita kotona ei opeteta kirjaston käyttöön, saavat kosketuksen tähän palveluun.

Yhteistyö- ja säästömahdollisuuksia ennen seutuautoa

Olin selvitystyön ensimmäisessä vaiheessa keväällä 2015 mukana kaikilla Hattulan ja Janakkalan autojen iltapäivä- ja iltareiteillä. Syksyllä 2016 tutustuin aamupäivien koulu- ja päiväkotireitteihin. Hämeenlinnan autojen reitit ovat minulle entuudestaan tuttuja. Alla olevat ehdotukset pohjautuvat reiteistä saatuihin kokemuksiin ja kuljettajien ja muun henkilökunnan kanssa käytyihin keskusteluihin. Muutamia reittejä olen myös ”kellottanut” ajamalla ne kertaalleen läpi.

Hattulassa ja Janakkalassa loputkin **jokaviikkoiset iltapäivä/iltareitit** voitaisiin muuttaa **vuoroviikoittaisiksi**. Mahdollisuutta asioida kirjastoautossa kahden viikon välein voi pitää palvelun riittävänä tasona. Hattulalle se antaisi mahdollisuuden myydä pysäkkiäikää Hämeenlinnalle ja toisi joka tapauksessa säästöä auton käyttökuluihin. Janakkalassa se lienee ainoa mahdollisuus tulla toimeen yhdellä kuljettajalla, jos sitä vaaditaan säästöjen ja henkilökunnan riittävyyden vuoksi. Siinä tapauksessa myös **osa koulupysäkeistä** täytyisi muuttaa **vuoroviikoittaisiksi**, jos kouluverkko pysyy ennallaan. Toinen vaihtoehto voisi olla **lyhentää kunkin koulun pysäkkiäikää**, mutta säilyttää jokaviikkoisuus. Hämeenlinnassakin

muutama jokaviikkoinen koulupysäkki ja myös iltareitti voitaisiin muuttaa vuoroviikoittaiseksi, jos muuta vaihtoehtoa lisääntyviin pysäkkitarpeisiin ei löydy. Kaikissa näissä vaihtoehdoissa ikävä seuraus on, että lainamäärät vähenevät selvästi. Jokaviikkoinen pysäkkiaika on helpompi muistaa, eikä se kokemusteni mukaan vähennä kerralla lainattavan aineiston määrää. Iltapäivä- ja iltapysäkeillä sen sijaan voi huomata, että kertalainamäärät ovat suuremmat silloin, kun pysäkillä käydään kahden viikon välein.

Hattula voisi hoitaa Hämeenlinnan pysäkkejä Hauholla ja Kalvolassa. Hauhon kolme pysäkkiä sopisivat Liliuksen Retulan suunnan reitin jatkoksi parillisina torstaina. Liliuksen maanantain reitti Tyrvännössä on jokaviikkoinen. Jos se muutettaisiin vuoroviikoittaiseksi, joka toinen maanantai Lilius voisi ajaa Bellan nykyisen reitin Kalvolan alueella. Vastavuoroisesti **Bellan Rengon reitin alkuun sopisivat Hattulan puolelta Myllykylä ja Vuohiniemi.** Tämä säästäisi Hattulan autolta noin tuhannen kilometrin verran ajoa vuositasona.

Janakkala ja Hämeenlinna voisivat yhdistää Vähikkälän, Rengon, Hyvikkälän ja Viralan suunnan reitit. Tämä olisi vaihtoehto Hattula-Hämeenlinna -yhteistyölle Rengon suunnassa. Janakkalan Harviala ja Hämeenlinnan Tarvasmäki, Käikälä ja uusi Äikäälän alue rakentuvat lähivuosina yhteen, ja tämä alue onkin yksi luontevimmista yhteisreittialueista. Turengista Lammin suuntaan lähtevään reittiin voisi yhdistää Lammilla Lahdentien länsipuolella olevia pysäkkejä. Janakkalan ja Hämeenlinnan yhteisreitit vaativat kuitenkin aikatauluihin niin suuria muutoksia, että ne taitavat olla realistisia vain, jos hankintaan yhteinen auto.

Hämeenlinnassa on mietitty myös mahdollisuutta tarjota osalle haja-asutusalueiden asiakkaista **kirjaston kotipalvelua kirjastoauton sijasta.** Kotipalvelu voitaisiin hoitaa pienemmällä autolla, jonka ajamiseen ei tarvita C-korttia. Näin vapautuisi pysäkkiaikaa uusiin kohteisiin. Voisiko tämä olla nyt tai tulevana vuosina vaihtoehto myös joillekin Hattulan tai Janakkalan kirjastoautoasiakkaille?

Hämeenlinnan kirjaston palveluksessa on **kirjastovirkailija, joka on kiinnostunut hankkimaan kirjastoautonkuljettajan pätevyyden.** Jos tämä lisäresurssi saadaan, voidaan neljänä päivänä viikossa ajaa yksi reitti enemmän. Tällä hetkellä jompikumpi autoista seisoo maanantaista torstaihin yhden vuoron kuljettajan puuttumisen vuoksi. Jos tämä onnistuu, voisi olla mahdollista selvitä ilman naapureilta ostettavaa pysäkkiaikaa.

Janakkalassa esitetty ajatus Hattulan ja Janakkalan yhteisestä autosta muistuttaa jäljempänä esitettyä Heinolan ja Hartolan yhteistyötä. Ne ovat kylläkin naapurikuntia, mutta yhteistyö on mahdollista ilman yhteistä rajaakin, kun kummallakin kirjastolla on talli ja oma kuljettaja, eikä etäisyys ole kovin suuri.

Mahdollisia yhteisreittejä

1) Hattulan ja Hämeenlinnan alue

a) Hattulan ja Rengon raja: Kaksi pysäkkiä Hattulan puolella (Myllykylä ja Vuohiniemi) ja Rengon Nummenkylän pysäkki on mahdollista yhdistää jommankumman auton reittiin.

b) Hattulan ja Kalvolan raja: Hattulan auton pysäkin Rimmiläntien varrella Halkorvessa voisi yhdistää Bellan Kalvolan reittiin. Vaihtoehtona pysäkin ainoalle asiakkaalle voisi tarjota kirjaston kotipalvelua. Tämä alue voitaisiin hoitaa Parolasta käsin, jolloin säästettäisiin ajoajassa.

c) Hattulan ja Hauhon raja: Hattulan Liliuksen Retulan suunnan reittiin on mahdollista yhdistää Bellan pysäkki Ilmoilassa Pälkäneentien varressa sekä Lautsian ja Alvettulan pysäkit Tampere-Lahti -tien varrella. Tässä tapauksessa Bellan kaikki Hauhon suunnan reitit pitäisi suunnitella uudelleen. Asiakkaiden kannalta pysäkkiajan muutokset ovat aina ikäviä.

d) Aulangontien varsi: Pekolan koululle ja muille pysäkeille tällä alueella on suunnilleen sama matka Parolan ja Hämeenlinnan kirjastoilta. Hämeenlinnan autoilla ei ole nykyään pysäkkejä Aulangontien varrella. Hätilän kirjaston sulkeutuessa pysäkkipyntöjä saattaa tulla.

2) Hämeenlinnan ja Janakkalan alue

a) Janakkalan ja Rengon raja: Tervakoskelta Vähikkälään kulkeva reitti voisi kiertää Rengon puolelle neljälle pysäkillä ja jatkua siitä Hyvikkälään ja Viralaan.

b) Janakkalan ja Lammin raja: Kataloisten, Kostilan ja Ylänteen alueen seitsemälle pysäkillä on suunnilleen sama ajomatka Hämeenlinnasta ja Turengista. Jos reitti hoidettaisiin Turengista päin, siihen voisi tarvittaessa lisätä uusia pysäkkejä Janakkalan puolelle Lammintien varteen ja parantaa näin kirjastopalvelua haja-asutusalueella. Myös Lammin Konnarin koululle on yhtä pitkä matka Hämeenlinnan ja Turengin kirjastoilta.

c) Hämeenlinnan kantakaupungin ja Janakkalan raja: Harvialan, Tarvasmäen ja Käikälän alueet ovat kasvamassa yhteen. Tälle alueelle on mahdollista suunnitella yhteinen iltareitti. Hämeenlinnan Kirkonkulman koululle samoin kuin Tarvasmäen ja Solvikin päiväkodeille on ajallisesti yhtä pitkä ajomatka Hämeenlinnan ja Turengin kirjastoilta. Hämeenlinnan Miemalan ja Janakkalan Viralan koulut sopisivat samalle aamupäiväreitille.

Kirjaston kotipalvelu

Kirjaston kotipalvelu on tarkoitettu henkilöille, jotka eivät iän, sairauden, liikuntaesteiden tai vamman vuoksi voi itse asioida kirjastossa tai kirjastoautossa. Kotipalvelu on yleistynyt kirjastojen palveluvalikoimassa väestön ikääntymisen seurauksena. Palvelu on maksutonta. Kotipalvelumahdollisuutta kysyy useimmiten asiakkaan hoitaja tai omainen, toisinaan asiakas itse.

Kirjaston kotipalvelua hoitava työntekijä haastattelee aluksi kotikäynnillä asiakkaan, jonka kanssa tehdään palvelusta sopimus. Hänelle tehdään asiakasprofiili, jonka perusteella valitaan aineisto yleensä kerran kuukaudessa toimitettavaan kassiin. Kirjastoilla on vaihtelevia käytäntöjä kassien toimittamisessa. Kuljetuksen voi hoitaa esimerkiksi kotipalvelua hoitava työntekijä itse, kirjaston vahtimestari, kuljetusyritys, ystäväpalvelutoiminnassa mukana oleva henkilö tai omainen. Kotipalveluasiakasta koskevat normaalit kirjaston käyttö säännöt. Myöhästymismaksuja ei kuitenkaan peritä.

Kotipalvelun piirissä on myös palvelutaloja, päiväkeskuksia ja vanhainkoteja, joille toimitetaan virikekassuja henkilökunnan käyttöön.

Hattulassa kirjaston kotipalvelusta on kokemusta muutamalta vuodelta. Vuonna 2005 käynnistettiin palvelu Hämeenlinnan silloisen konseptin mukaisesti. Palvelu toteutettiin kunnan vanhusten kotihoidon kanssa yhteistyössä. Palvelu päättyi sitä hoitaneen virkailijan jäätyä eläkkeelle ja kirjaston henkilökunnan vähennyttä.

Hämeenlinnassa kotipalvelu aloitettiin kantakaupungissa vuonna 2004 yhden virkailijan työnä. Aluksi vaadittiin kaupungin ikäihmisten palveluiden asiakkuus, ja kassit kuljetettiin hoitohenkilökunnan taukotiloihin edelleen toimitettaviksi asiakkaille. Tästä on kuitenkin luovuttu, ja asiakkaaksi voi päästä kuka tahansa muut ehdot täyttävä. Vuoden 2016 alusta kantakaupungin palvelu on osa kirjastoauto-osaston toimintaa, kuten aiemmin on jo mainittu. Kirjastonhoitaja ja -virkailija hoitavat yhdessä palvelua, jonka piirissä on tällä hetkellä 28 asiakasta. Näistä yksitoista on palvelutaloja ja päivätoimintakeskuksia. Kolmeakymmentä asiakasta pidetään enimmäismääränä. Kirjaston vahtimestari hoitaa kassien kuljetuksen neljän viikon välein joko palvelutalojen yhteistiloihin tai asiakkaan kotiin asti. Osa asiakkaista on ollut palvelun piirissä yli viisi vuotta, muutama uusi on tullut kuluvan vuoden aikana. Hauhon, Kalvolan ja Lammin kirjastoilla on myös kotipalveluasiakkaita omilla alueillaan. Ne hoitavat omat asiakkaansa kokonaan itse. Lainoja kotipalveluasiakkaille kertyy vuositasolla lähes 7000, joista viitisentuhatta viedään kantakaupungin asiakkaille.

Janakkalassa kotipalvelutoimintaa on useita vuosia hoitanut kirjastovirkailija, joka toimii myös kirjastoautonkuljettajana muutamana päivänä viikossa. Hän hoitaa koko ketjun aineiston valinnasta sen perille kuljettamiseen. Asiakkaita on tällä hetkellä yhdeksän, jota suuremmaksi asiakasmäärä ei voi kasvaa. Kotipalvelun kautta lainoja on tänä vuonna marraskuun loppuun mennessä tehty 1375 kappaletta.

Kirjaston kotipalvelu voisi olla vaihtoehto haja-asutusalueen yhden kävijän pysäkeille, joita saattaa olla joillakin reiteillä valtaosa. Asiakaskunnan vanhetessa kirjastoauton käyttökin voi tulla hankalaksi. Kirjastoautojen henkilökunta tuntee asiakkaansa ja osaa varmaankin arvioida,

kenelle tällainen palvelu voisi sopia. Kuljettajien haastattelujen perusteella ainakin Hattulassa ja Hämeenlinnassa tällaisia asiakkaita on nykyisillä reiteillä.

Hämeenlinnassa on mietitty mahdollisuutta hoitaa haja-asutusalueen kirjastopalvelua leasingpakettiautolla kotipalvelun ja kirjastoauton välimuotona. Kuljettajalta ei silloin vaadittaisi C-ajokorttia, ja pienemmällä autolla päästäisiin lähemmäs asiakkaita, pihaan asti. Kirjastoaineiston kuljetuksiin voisi yhdistää myös muita palveluita yhteistyössä kunnan muiden hallintokuntien kanssa. Olisiko tällaista konseptia mahdollista toteuttaa seudullisena?

Seutuauton hankintaan liittyviä asioita

Hankkeen ohjausryhmän kokouksessa kesäkuussa 2016 todettiin, että seutuauton hankinta olisi mahdollista aikaisintaan vuonna 2020. Kuntien investointisuunnitelmat tehdään neljäksi vuodeksi eteenpäin. Niinpä aikaisin realistinen ajankohta seudullisen kirjastoauton hankkimiselle on vuosi 2021. Se edellyttäisi, että kukin mukana oleva kunta ottaisi auton mukaan syksyllä 2017 laadittavaan investointisuunnitelmaansa. Tähän tarvitaan myönteisiä päätöksiä niin viranhaltijoilta kuin poliittisilta päättäjiltä. Seuraavat kuntavaalit käydään keväällä 2017. Mitkä ovat mahdollisuudet vakuuttaa luottamushenkilöt investoinnin tarpeellisuudesta tässä tilanteessa? Hämeenlinnassa on lisäksi menossa hallinnon uudistus, kun tilaaja-tuottajamallista ollaan luopumassa. Myös virkamiestasolle tullee muutoksia.

Esimerkkejä yhteistyömalleista

Tutustuin kahteen seudullisen yhteistyön malliin kuullakseni kokemuksia toteutuneista hankkeista. Heinolan ja Hartolan yhteistyöstä sain tiedot sähköpostitse Heinolan kirjastotoimenjohtajalta. Valkeakoskella ja Lempäälässä kävin haastattelemassa kirjastojen henkilökuntaa ja tutustumassa yhteiseen autoon. Näistä esimerkeistä saa mielestäni hyviä sytykkeitä Hattulan, Hämeenlinnan ja Janakkalan yhteistyömahdollisuuksien pohtimiseen.

Heinola ja Hartola: Kirjastoauto Sulka

Hankinta-, rahoitus- ja omistusmallit sekä kustannusten jako:

Heinola ja Hartola ovat tehneet kirjastoautoyhteistyötä jo useamman vuoden ajan. Heinola omistaa auton ja kokoelman, ja myy palvelua Hartolalle. Yhteistyö jatkuu nyt uuden, kesällä 2016 hankitun auton voimin. Molemmissa kunnissa on omat autotallit, koska Hartolalla oli aiemmin oma auto.

Sopimuksen mukaan Hartola maksaa vuosittain kokoelman käytöstä sovitun summan (n. 11 000 euroa). Lisäksi laskutetaan auton käyttökulut (polttoaine, renkaat, vakuutukset, korjaukset, lisävarusteet jne.) jaettuna molemmille kunnille ajokilometrien mukaan prosentteina. Kulut ovat yleensä yhteensä 23 000 -25 000 euroa vuodessa.

Henkilöstö, kokoelma, aikataulut ja logistiikka:

Molemmilla kunnilla on oma kuljettaja, joilla on myös kirjastovirkailijan koulutus. Myös aikataulut ovat erilliset. Auto ajaa Heinolassa maanantai-iltapäivästä torstaiaamupäivään. Hartolan ajopäivät ovat torstai-ilta, perjantai, joka toinen lauantai ja maanantaiaamupäivä. Hartolan kuljettaja hakee

auton torstaina Heinolasta ja palauttaa sen maanantaina. Kuljettajat sijaistavat toisiaan tarvittaessa, mutta Hartolan kirjaston henkilökunnan vähyys rajoittaa sitä.

Aikatauluja uudistettiin uuden auton myötä. Vuoden 2017 alussa aikatauluja muutetaan vielä niin, että kouluille saadaan lisää aikaa.

Heinolan kirjaston koko kokoelma on vapaasti Hartolan käytössä. Hartolan kuljettaja kerää tarvittavan aineiston hyllyistä ja vie autoon.

Kokemuksia:

Yhteistyö on sujunut erittäin hyvin, koska Hartolan kuljettaja on joustava, osaava ja innostunut työstään. Hän myös puhuu kirjastoauto toiminnan puolesta oman kuntansa päättäjille. Kuljettaja oli myös aktiivisesti mukana uuden auton hankinnassa.

Tulevaisuus:

Heinola kuuluu Lahden johtamaan Lastu-seutukirjastoon. Lastuun kuuluu yhdeksän kuntaa: Asikkala, Hartola, Heinola, Hollola, Kärkölä, Lahti, Orimattila, Padasjoki ja Sysmä. Alueella on kuusi kirjastoautoa: Heinolalla, Hollolalla, Lahdella kaksi, Orimattilalla ja Padasjoella. Näistä vain Heinola myy palvelua toiselle kunnalle.

Kirjastojen välillä on aloitettu seutukuljetukset keväällä. Heinolan kirjastotoimenjohtaja on pohtinut, voisiko myös autot ottaa yhteistarkasteluun niin, että alueen asukkaat saisivat tasapuolisesti palvelua. Tällä hetkellä esimerkiksi Heinolan auto ajaa yhden Sysmän koulun ohi, mutta kunta ei halua ostaa pysäkkiä, vaikka asukkaat ja koulu ottaisivat sen mielellään. Olisiko mahdollista tehdä koko kirjastoauto toiminnasta seudullista niin, että kuljettajat laitettaisiin yhteen?

Suunnitelmissa on lisätä kirjastoauton palveluita ensi vuoden alussa. Maaseutupysäkeille lähtee mukaan eri yhteistyökumppaneita, mm. influenssarokottaja, liikuntaneuvoja ja kansalaisopiston askarteluohjaaja. Auton ohjaamo voidaan eristää muusta osasta.

Hankerahalla autoon lähtee nukketheateri ja satutäti kouluille ja päiväkodeille.

Valkeakoski ja Lempäälä: Kirjastoauto Walle

Hankinta-, rahoitus- ja omistusmallit sekä kustannusten jako:

Valkeakosken kirjastoauto alkoi olla tiensä päässä vuonna 2005, ja uuden hankintaa alettiin harkita yhdessä jonkin toisen kunnan kanssa. Alussa mukana oli useampi ehdokas, mm. Urjala, joka kuitenkin oli maantieteellisesti liian kaukana. Kumppaniksi valikoitui naapurikunta Lempäälä, jonka vanhalla autolla yhteistyö aloitettiin. Molemmissa kunnissa oli todettu kirjastoauton tarpeellisuus, mutta Lempäälässä oli päätetty, että omaa autoa ei hankita. Yhteistyön aloittamisessa oli aktiivisin ja aloitteellisin Lempäälän silloinen kirjastotoimenjohtaja.

Autoa suunniteltiin yhdessä. Kiitokorin, Lahden Koritehtaan ja Vähämaan tehtailta vierailujen jälkeen tilaus tehtiin Kiitokorilta. Molemmilla kunnilla oli hankinnassa rahanyörit tiukalla, eikä esimerkiksi invahissiä saatu hankittua. Suunnitteluprosessi sujui hyvin, mutta yhden tiskin ratkaisu on todettu epäkäytännölliseksi. Eryteisesti Lempäälän koulupysäkeillä se hankaloittaa työskentelyä suurten laina- ja palautusmäärien vuoksi. Jälkeenpäin todettiin, että olisi tärkeää konsultoida myös työterveyshoitajaa. Suunnitteluvaiheessa pitäisi osata nähdä myös mahdollisia tulevia tarpeita.

Auto päätettiin hankkia yhteisomistukseen, suhteessa Valkeakoski 65 %:a ja Lempäälä 35 %:a. Lempäälän osuus määräytyi kunnan rahoitusmahdollisuuden mukaan. Hankkeeseen saatiin tavanmukainen valtionosuus. Yhteistyösopimus tehtiin vuonna 2006, ja päivitettiin 2007, jolloin työntekijöiden palkat erotettiin sopimuksesta. Ensimmäisen sopimuksen mukaan Lempäälä maksoi osan kirjastoautotoiminnasta vastaavan osastonjohtajan työajasta. Palkkakustannus siirrettiin kokonaan Valkeakoskelle, ja kompensationsa Lempäälän kuljettaja ajaa myös Valkeakosken reittejä. Näin kustannukset menevät päikseen, ja työnvaihdolla vähennetään byrokratiaa. Käytännön yhteistyöryhminen on kirjastoatoryhmä, joka kokoontuu kaksi kertaa vuodessa. Sopimukseen ja vakuutuksiin on vahinkotilanteiden vastuunjaon varalle kirjattu, että kuljettajat saavat ajaa toistensa alueella.

Reittiaika ja kaikki käyttömenot jaetaan samassa suhteessa kuin auton omistus. Hintaneuvottelut käydään vuosittain. Kirjastoauto on kirjanpidossa toimintona, jolloin kustannukset saadaan eriteltyä. Myös asiakasmaksujen kassat autossa ovat erilliset. Valkeakoski hoitaa myös myöhästymismuistutukset ja laskutukset. Kirjanpito ja kustannusten jako ja seuranta on yhteistyön työllistävän osuus.

Valkeakosken suurempi omistusosuus perustui sen vakaampaan talouteen hankintavaiheessa. Lempäälä ei pystynyt investoimaan enempää. Alussa lainamäärätkin olivat samassa suhteessa toisiinsa. Lempäälä on nykyään Pirkanmaan nopeimmin kasvava kunta ja erityisesti lapsiperheiden suosiossa. Kunnan ikärakenne on muuttanut lainamäärien suhteet niin, että Lempäälässä lainataan 35 prosentin ajalla lähes yhtä paljon kuin Valkeakosken 65 prosentilla (25 000 / 20 000 v. 2015). Lainamäärien kasvu kohdistuu erityisesti lasten ja nuorten aineistoon.

Henkilöstö, kokoelma, aikataulut ja logistiikka:

Auton talli ja varasto ovat Valkeakosken pääkirjaston yhteydessä. Valkeakoski tekee hankinnat ja hoitaa kokoelmatyön. Aineistomääräraha sovitaan vuosittain etukäteen. Tässä asiassa niin kuin monessa muussakin on mentävä taloudellisesti heikomman ehdoilla. Lempäälällä ei edelleenkään ole mahdollisuuksia kasvattaa osuuttaan kustannuksista. Lempäälän hankintatoiveita toteutetaan mahdollisuuksien mukaan. Autolla on oma varausjono, jossa olevat niteet eivät näy verkkokirjastossa.

Kirjastoautopalvelussa työskentelee Valkeakoskelta osastonjohtaja ja kirjastovirkailija-kuljettaja ja Lempäälästä kirjastovirkailija-kuljettaja. Lempäälässä kirjastoautoyhteistyöstä vastaa kirjasto- ja kulttuurijohtaja. Valkeakosken osastonjohtaja toimii kirjastoauton henkilökunnan lähiesimiehenä. Kuljettajien kesken on selkeä työnjako, ja he sopivat paljon asioita keskenään. Valkeakosken virkailija-kuljettaja hoitaa koulu yhteistyön koko alueella. Lempäälän virkailija-kuljettaja vastaa auton huolloista ja korjauksista. Kumpikin kuljettaja suunnittelee oman kuntansa reitit ja aikataulut, kuitenkin yhteistyössä. Valkeakoskella yksi sivukirjasto on korvattu kirjastoautopysäkillä. Kuljettajille on helppo saada sijainen, kun yhdellä Valkeakosken kirjaston kirjastonhoitajista on kuljettajan ammattipätevyys, ja myös Lempäälällä on vakituinen sijaiskuljettaja käytössä.

Kesällä koulujen loma-aikana Walle toimii osittain ”tilausbussina”, kun päiväkodeilla ja mahdollisuuksien mukaan erilaisissa tapahtumissa käydään kutsuttaessa.

Alussa joillakin reiteillä oli pysäkkejä molemmissa kunnissa, mutta se todettiin hankalaksi. Kuljettajat ajavat kummankin kunnan alueella. Tämä luo yhteisyyden tunnetta ja kartuttaa alue- ja asiakastuntemusta.

Kirjastoauto hoitaa oman aineistonsa kuljetuksen kirjastosta toiseen. Muunlaiset seutukuljetukset eivät onnistu, koska Piki-kirjastojen yhteinen logistiikkakeskus on Tampereella.

Kokemuksia:

Yhteistyö on koettu kannattavaksi. Se on myös avartanut näkemyksiä: on opittava ymmärtämään kuntien päätöksenteon erilaisuutta ja toisenlaisia toimintatapoja. Henkilökunnan vaihtuessa asiat on käytävä läpi, ja ongelmat ja muut asiat on otettava reilusti esille. Alusta alkaen on panostettava yhteishengen luomiseen, ettei synny meidän ja teidän -asennetta ja osattava ajatella asioita yhteisen hyvän kautta, ei vain oman kunnan kannalta. Yhteiset pelisäännöt kaikissa asioissa on sovittava alusta pitäen. Vuorovaikutustaidot ovat kullannarvoisia, kun sovitellaan käytäntöjä ja näkemyksiä yhteen. Tärkeää on myös huolehtia, että kustannukset ovat tarkasti eriteltävissä, ettei niiden jaosta muodostu yhteistyön työllistävin osa. Työnjaosta, työnjohto-oikeudesta ja esimiehen asemasta on sovittava selkeästi yhteistyösopimuksessa.

Kirjastojärjestelmän muutoksen yhteydessä on mietittävä tilastoinnin kannalta, miten molempien kirjastojen tiedot saadaan eriteltä. Nykyisessä Axiellin Aurorassa on ollut ongelmia tässä toiminnossa.

Kirjastoautossa tarjotaan jonkin verran oheistoimintaa. Lempääläinen kirjailija Kirsti Kuronen on Walle-kirjastoauton kummina mukana reiteillä muutaman kerran vuodessa. Lähiaikoina kirjastoautoon on tulossa Celia-kiertue. Autossa on asiakkaina Celian käyttäjiä.

Valkeakoskella osastonjohtaja hoitaa kotipalvelua, mutta se ei ole osa kirjastoauto-osaston toimintaa. Autosta kuitenkin saadaan viestiä mahdollisista asiakkaista. Tällä hetkellä asiakkaita on 12. Kaupungin lähetti vie kassit viiden viikon välein.

Tulevaisuus:

Auton kunto vaikuttaa yhteistyön jatkumiseen, mutta Wallen iän se ainakin jatkunee. Lempäälään on rakenteilla uusi kirjasto ja Valkeakosken pääkirjastoon on tulossa lähivuosina peruskorjaus. Kummassakaan rakennushankkeessa kirjastoautotoimintaa ei ole mitenkään huomioitu. Näistä lähtökohdista mietityttä, löytyykö rahaa uuteen kirjastoautoon. Valkeakoskella on harkittu vaihtoehtona pienempää, moduulivaunuin varustettua autoa. Lempäälän kuljettajan lähestyvän eläkkeellelähdön pelätään myös vaikuttavan kirjastoautotoiminnan jatkumiseen.

LOPUKSI

Tämä hanke on ollut pitkä projekti monista eri syistä. Viivästyminen on kuitenkin ollut hyödyksi hankkeen tavoitteiden kannalta. Kuten tekstistä on käynyt ilmi, matkan varrella on kaikissa kunnissa tapahtunut asioita, jotka suoraan vaikuttavat yhteistyön suunnitteluun.

Olen upottanut tekstiin mieleeni nousseita ajatuksia ja kysymyksiä, ja jätän loppupäätelmien ja jatkosuunnitelmien tekemisen hanketyöryhmälle ja koko kirjastoautoporukalle. Toivon, että tästä raportista löytyy eväitä siihen.

Kiitos kaikille mukaville ihmisille, joita olen tavannut tämän hankkeen aikana. Te olette kaikki mahtavia ammattilaisia! Erityiskiitos kaikista hienoista maisemista, joita näin Hattulassa ja Janakkalassa kirjastoautojen turvallisessa kyydissä!

Tuija

LÄHTEITÄ

Kirjastoauto toiminta murroksessa – yhteenveto kirjastoautojen tilanteesta Suomessa: Suomen kirjastoseura 9.8.2016 www.suomenkirjastoseura.fi viitattu 19.10.2016

<http://www.hattula.fi/tietoa-hattulasta/> Viitattu 13.10.2016

<http://www.hameenlinna.fi/Kaupunki-info/> Viitattu 13.10.16

http://www.janakkala.fi/janakkalan_kunta/kuntaesittely/janakkala_pahkinankuoressa

Viitattu 13.10.16

Häyrinen, Liisa. Kirjastotoimenjohtaja. Heinolan kaupunginkirjasto.
Sähköpostihaastattelu 15.9.2016

Haastattelu Lempäälän kunnan Kuljun kirjastossa 23.9.2016:

Nykänen, Sarri. Kirjasto- ja kulttuurijohtaja. Lempäälän kunta

Joru, Jenni. Vastaava kirjastonhoitaja. Kuljun kirjasto

Haastattelu Valkeakosken kirjastossa 10.10.2016:

Takala, Leena. Osastonjohtaja. Valkeakosken kaupunginkirjasto

Hanhineva, Tuula. Toimistosihteerin. Valkeakosken kaupunki

Nerama, Hanna. Kirjastovirkailija-kirjastonautonkuljettaja. Valkeakosken kaupunginkirjasto

Lehtimäki, Kari. Kirjastovirkailija-kirjastonautonkuljettaja. Lempäälän kunnankirjasto

Sopimus kirjastoautopalveluista. 2010. Hämeenlinnan kaupunki ja Pälkäneen kunta.

Yhteistoiminta- ja ostopalvelusopimus kirjastoautopalvelujen tuottamisesta. 2013. Valkeakosken kaupunki ja Lempäälän kunta.

Lisäksi tekstissä viitataan Hattulan, Hämeenlinnan ja Janakkalan kirjastojen työntekijöiden kanssa käytyihin keskusteluihin.